

Mirjana Margetić

Etnografski muzej Istre

Pazin

Hrvatska

mirjana@emi.hr

UDK 398:796]-053.2](497.571)

796.1-053.2:398.01](497.571)

Pregledni rad

Primljeno: 02. ožujka 2009.

Prihvaćeno: 17. ožujka 2009.

Dječje igre na otvorenom i blagdansko darivanje djece u Istri

Ovaj članak nastao je na temelju terenskih istraživanja dječjih igara i godišnjih običaja (Božić i Uskrs) u Istri. Naglasak je stavljen na pojedinačne dječje igre na otvorenom, te darivanje djece u Božićno vrijeme.

Ključne riječi: dječje igre, blagdansko darivanje, Istra

O dječjoj kulturi u Istri malo se toga može naći u stručnoj literaturi ili literaturi uopće. Stoga su podaci za ovaj rad sakupljeni terenskim istraživanjem¹ kroz razgovor s kazivačima uglavnom iz ruralnih sredina. Na upite o igrama i igračkama kazivači rođeni dvadesetih i tridesetih godina 20. st. odgovaraju kako ih baš i nije bilo jer su još kao djeca bili uključeni u podjelu posla i obaveza. «... Nije bilo baš vremena za igru, morali smo delat jer inače bi bili gladni.» (Dukovski, 1997: 75). Kazivači pak rođeni četrdesetih i pedesetih godina 20. st. ističu da su imali vremena za igru. Igračke su sami izrađivali, igre koje su naslijedili od starijih prilagođavali su sebi ili su izmišljali nove. Igra je za djecu svih generacija «najozbiljniji» i bezinteresni zajednički način provođenja vremena te je stoga često nerazumljiva odraslima.

Za svakog čovjeka njegovo djetinjstvo ima posebno značenje. Dječje igre važna su podloga za život kako za pojedinca tako i za zajednicu. Kroz njih se odražava život određene sredine, društveno-gospodarska stanja i zbivanja, te na kraju norme ponašanja.

Prema riječima kazivača, među djecom omiljene su bile zajedničke igre na otvorenom, bilo da se radi o ruralnoj ili urbanoj sredini. Kod tih igara nije se radila poseb-

¹ Kazivači su bili iz: Motovuna (Elide Močibob, Natalija Fatorić i Anastazija Ivašić), Brkača (Pjero Tomac), Beletić Brijega (Lina Kaligari), Rakotula (Milka Stojinić), Gologorice (Marija Ivić), Karojbe (Ana Močibob), Slokovića (Milna Troš), Katuna Trviškog (Vjekoslava Grubiša), Feštini (Anton i Andela Božac), Meloni (Renata Sandolj), Barban (Dušan Vale). Terenska istraživanja provedena su u nekoliko navrata tijekom 2005. do 2008.

na podjela na muške i ženske, na mlađe i starije. Iznimno je bilo igara koje su radije igrale djevojčice ili dječaci.² Vladalo je zajedništvo i veća povezanost među djecom. Nekih individualnih izdvajanja gotovo da i nije bilo, za razliku od današnjeg doba kad se djeca okreću individualnim igrama i rasonodama. *Oni kopjuter bi samo gledali po cile dane.*³

U ruralnim sredinama djeca su puno vremena provodila na otvorenom, prvenstveno zbog radnih obaveza. Već s napunjenih šest ili sedam godina išlo se čuvati ovce, purane, a s nekoliko godina više i krave. Stoga su vrijeme provedeno na paši nastojali iskoristiti za igre i rasonodu. Pri tome nije trebalo upotrebljavati neke posebne rekvizite jer se koristilo stvari nađene u prirodi (kamen, drvo) ili razbijene zemljane lonce, stare krpe i sl.

Igre s kamenjem

Dječje igre na polju ili drugom otvorenom prostoru otvaraju mogućnost uključivanja većeg broja sudionika i korištenje prirodnih materijala kao pomagala u igri. Jedan od najčešće upotrebljivanih, uz drvo, jest kamen. To mogu biti nepravilne kamene pločice ili ljepše oblikovani kamenčići, ovisno o vrsti igre.

Igra s pet okruglih kamenčića zvana *maneti*, *sasèti cristina*, *kamenčići*, *pika – paka*⁴ bila je igra koju su od proljeća do jesen većinom igrale djevojčice,⁵ a ponekad i dječaci. Ova igra, u kojoj je važna spretnost sudionika, igra se u paru ili u više parova. Potrebno je pet okruglih kamenčića i ravna povišena površina, kameni stol ili neka druga čvrsta glatka površina.

Igra se sastoji od dva dijela: u prvome se pet kamenčića naizmjenice baca u zrak i lovi te sakupljaju bodovi, a u drugom se kamenčići slažu u zadane figure da bi se zatim bacali u zrak i lovili.

Djevojčice su rado igrale ovu igru, a kamenčiće su često nosile sa sobom. Reklo se *idemo igrat na manete ili gremo dokat na manete*, a ako je igra potrajala, moglo se dogoditi da djeca ozlijede nokte pa bi ih boljeli prsti.

Igra se jednom rukom, a započinje tako da se svih pet kamena malo pomiješa u ruci, a zatim baci na stol. Kad kamenčići padnu, igrač/igračica uzme jedan od njih u ruku i baca ga u zrak. Prije nego što baci taj kamen, suigrač/suigračica odredi kamen koji treba pokupiti s tla. Cilj je igre da se odabrani kamen baca u zrak i dok pada treba

² Niže u tekstu *maneti* i *prahćanje*.

³ P. T. Brkač.

⁴ Različiti dijalektalni nazivi za istu igru; *maneti* potječe od tal. riječi *mano* – ruka. A. Mirković spominje i naziv *sasèi ili cristina* (2005).

⁵ Kazivačice ističu da je to iz razloga što su one u toj igri bile spretnije od dječaka, pa se oni nisu baš rado igrali s njima jer bi teže pobjeđivali.

pokupiti zadani s poda. Nakon toga kupe se dva po dva kamena, zatim tri pa jedan, a na kraju *kaval* (sva četiri kamena stave se na jednu hrpicu, *cavàl*, tal. = konj, koju treba pokupiti jednom rukom.). Ukoliko je igraču/igračici uspjelo pokupiti sva četiri kamena, osvaja jedan bod, a ako je tijekom igre bilo koji kamen ispao, gubi se bod, a igru nastavlja suigrač/suigračica.

Drugi dio igre nije na bodovanje već je više pokazivanje vještine, tj. svojevrsno najbolje od najboljeg. Ovdje se slažu figure od kamenčića na *roge*, *lepezu/palmu* i *pika paka*.

Rogi – prsti ruke se u okomitom položaju stave na pod s tim da su srednji prst i prstenjak sakriveni. Ispred se stave tri kamena (ispred palca, kažiprsta i malog prsta) a iza dva kamena. Zatim se izmakne šaka. Jedan se kamen, koji odredi suigrač, baci u zrak, a ostala četiri treba pokupiti u jednom potezu.

Palma – na pod se položi rašireni dlan, a na vrh svakog prsta po jedan kamen. Jedan kamen se baci u zrak, a ostala četiri treba pokupiti u jednom potezu.

Završnu igru *pika paka* slaže onaj tko je izgubio na bodove, a pobjedniku nastoji otežati tako da kamenčiće složi što kompliciranije. Četiri kamena stave se tako da dva i dva budu paralelna i što više razmaknuta kako bi ih se teže pokupilo. Početni kamen se baci u zrak i pokupi se pika (jedan) i paka (drugi) kamen, zatim se kamen ponovo baci i pokupi se drugi par pika i pake, tj. paralelni kamenčići.

Najraširenija je igra s kamenjem na otvorenom u Istri guranje okruglog kamena ili drvene pločice u rupu u zemlji uz pomoć drvene palice⁶ – ***prahćanje***, ***prašćanje***, ***pračići***, ***kukali***. Poznata je i kao pastirska igra jer se igrala najviše na polju dok se pasla stoka.

Prahćanje je bilo omiljeno među dječacima, a djevojčice bi se rjeđe pridružile. Iznimno, ako ih je bilo više pa bi one igrale zasebno.

Za ovu igru potrebna su najmanje dva igrača, a može ih biti do deset. Svatko od njih ima drvenu palicu⁷ koja mu služi za guranje kamena. Igra se na pašnjaku gdje se napravi središnja rupa, *poje* ili *štala*. Na udaljenosti od otprilike dva metra iskopa se i nekoliko manjih rupa, *pičina*, za jednu manje od broja igrača. Uz palicu potrebna je i drvena ili kamena pločica zvana *svinja* ili *prasac*.

Igra započinje tako da se igrači s palicama smjeste kraj jedne od rupa. Jedan igrač nema svoju rupu te je on prijetnja ostalima. Odredi se jedan od igrača koji baci *prasca* što bliže *štali*. Pri tome «... izgovara glasno, kao u nekom obredu: “Slan pek”!» (Ivetac, 1984: 179). Ostali igrači nastoje *prasca* ugurati u *štalu*, a pri tome moraju štititi svoju rupu od igrača koji nema svoju *pičinu*. Ovo je osnova igre, a postoji i niz nepisanih pravila koja su kako kažu sami kazivači dosta komplicirana, a i svaki je kraj imao svoj način igranja odnosno način bodovanja.

⁶ Kazivači je uspoređuju s današnjim hokejom na travi.

⁷ Drveni štap sa zadebljanim donjim dijelom.

*Velika igra, puno smo igrali pračića – to je bila jedna rupa, imali smo tog pračića, drveni, ne okrugli, podugi onako jajast. Svi smo imali, ako smo igrali deset, bilo je devet rupa. Svaki koji igra mora imati štap koji ima glavu u kraj. I on je mora sebi čuvati rupu, štalu, ali je mora tjerati svinju. Svaki je gleda baciti tebi, al dok si ti njega tukao, onaj što nije imao svoju kućicu, mi smo to zvali kućica, on je mogao tebi uzeti. Po podu se to guralo. Mi smo to u polju, to se igralo i u dvorištu škole. Imali smo i doma nedjelju popodne, znali su i odrasli doći s nama to igrati.*⁸

Za razliku od igre *prašćanje* koja je gotovo zaboravljena, **pljočkanje** je igra koja je i danas popularna.⁹ Njome su djeca diljem Istre najčešće kratila vrijeme na paši. Za ovu igru potrebni su *pljočka* i *balin*. *Pljočka* je plosnati kamen promjera od deset do dvadeset centimetra i debljine od dva do osam centimetara. *Balin* je okrugli ili četvrtasti kamen približne veličine šake kojemu se što bliže bacaju *pljočke*. Igra se na ravnom terenu, a sudjeluje više parova (mogu dječaci i djevojčice). Igrač iz prvog para baci *balin* na tlo koji potom njegov partner gađa *pljočkom*. Nakon što se izredaju i ostali parovi (postupak je isti), provjerava se tko je *pljočku* bacio bliže *balinu*. Pobjednik je onaj par koji je najbliže bacio *pljočku balinu* (ili koji ga je pogodio) te za to dobiva jedan bod, *punat*. Ukupan je pobjednik *pljočkanja* onaj par koji prvi sakupi 11 *punata*. U ovoj igri postoje i izrazi kao: »zajahati« što znači baciti *pljočku* na balin, dok je »tura igre« bacanje *pljočki* u jednom smjeru. »Šeko« je kad se *pljočka* ili balin zabiju »jušto u glavu.«¹⁰

Danas se *pljočka* na terenu dugom 16 i širokom 3,5 metra omeđenom špagom. Igra se na trinaest dobivenih *punata*. »Igra podrazumijeva i lijepo ponašanje – *pljočke* se ne uzimaju sa suhozida, za vrijeme igranja se ne smije piti, pušiti ni psovati. Sve treba poštivati i međusobno si pomagati te zaigrati uz lijepu pjesmu i dobre stare običaje.«¹¹

Razbijanje lonca igra je koja se u Barbanu igrala kada je bilo neko pučko slavlje, na trgu ili u središtu mjesta gdje su se sakupili mještani i gosti, ili rjeđe na polju. Broj igrača nije određen, a za igru je potrebno imati: zemljani lonac (može biti stariji ili noviji, ali bitno je da je cijeli), drveni kolac dužine 2,5 do 3,5 m, novac i tamnu platnenu vrpču.

Lonac se stavi na tlo okrenut naopačke, a ispod njega se stavi novac (novac mogu sakupiti sami igrači ili im ga netko daruje). Igraču koji stoji na udaljenosti od oko dvadeset metara od lonca zavežu se oči tamnom vrpcom, kroz koju ne može vidjeti, doda mu se kolac u ruke te ga netko okrene tri puta. Okretanje se mora izvoditi u suprotnom smjeru (lijevo pa desno) tako da igrač izgubi orijentaciju. Zatim ga osoba koja ga je okretala usmjeri prema loncu. Igrač hoda zavezanih očiju u smjeru lonca i nosi kolac. Ostali ga bodre i govore mu kuda se treba kretati (lijevo, desno, naprijed i sl.). Kad se približi loncu svi viknu *udri* i on udara. Igrač nastoji što je moguće jače uda-

⁸ E. M. Kaldir, terenski zapis M. Margetić 2006.

⁹ Ponajprije zahvaljujući ljubiteljima starina koji su ovu igru revitalizirali putem raznih turnira u *pljočkanju* koji se održavaju diljem Istre, npr., u Tinjanu, Puli, Žminju i dr. Osnovano je i nekoliko *pljočkarških* klubova.

¹⁰ Točno u glavu, tj. sredinu.

¹¹ <http://www.glasistre.hr/?7dfc8ffd0b1819a2402936a061449b9f,TS,2669,,14796,,187333,,>

riti kako bi razbio lonac, naravno ako ga pogodi. Onaj igrač koji ga uspije razbiti, dobiva za nagradu novac koji se nalazi ispod lonca.

Premda prema materijalu koji se koristi i načinu izvođenja, igra *hitat u jaje*¹² ne pripada skupini igara s kamenjem na otvorenom, ipak ju je vrijedno spomenuti jer je bila raširena na područjima od kuda su kazivači.

Igrala su je djeca i mladi nakon mise gađajući jaja novčićima. Postoji više sličnih varijanti igre *hitat u jaje* – *ščukat jaja*, *pičit* ili *boćanje* jajima. Ovu igru danas djeca više ne igraju, ali postoje mjesta gdje su odrasli obnovili ovaj običaj kao dio zabave za Uskrsnu proslavu.

Hitat u jaje igra se u Trvižu nakon ručka ili nakon mise na sam Uskrs ili Uskrsni ponedjeljak. Obično je igraju djeca sa starijom, tj. odraslom osobom koja donese sitnog novca. Mladići koji su dobivali plaću donijeli bi sitan novac, *centeže*, *najčešće po 10 centeži*. Dijete stavi svoje jaje u kut, a netko stariji ga gađa. Ako ga pogodi, uzima ga, a ako ne, novčić kojim je gađao jaje pripada djetetu.

Djeca u Kaldiru označivala su svoja jaja kako bi ih razlikovala, povezujući ih nekom vrpčicom ili lastikom. Ondje se govorilo *gremo boćat jaja*. Najave se *boćari* (igrači). Na početku igre odredi se kojom kovanicom se gađa (danas je to, npr., 1, 2 ili 5 kn). Jaje se stavi na određenu udaljenost i gađa se. Onaj tko gađa mora pogoditi jaje tako da se novčić zabije. Ako uspije, uzima jaje i novčić. Ako promaši jaje, novac ide vlasniku jaja.

Kazivačica iz Kala kaže: *Za Vazam se je šćukalo jaje, si je ki zaradi koju kunu, ki ga je prvi put pogodi je njegov oni dinar, monida, lira. Da, to nam je bila zabava za Vazam.*

Darivanje djece u Božićno vrijeme

Vjera i Crkva ostavile su tragove u životu mnogih zajednica. Iako je istarsko društvo u cjelini svoje temelje gradilo na kršćanstvu i njegovim sustavima vrijednosti, to ne znači da je velik broj vjernika prakticirao vjeru odlaskom na misu u crkvu. Nasuprot tome stoji činjenica da se svi katolički blagdani i običaji redovito slave u obiteljima, gotovo bez iznimke. Odlazak u crkvu nedjeljom, naročito u ruralnim sredinama, osim duhovnog imao je i društveni značaj. Davao je osjećaj pripadnosti zajednici jer je to bilo mjesto susreta s rodbinom i prijateljima, ali i prilika za lijepo se obući, za razliku od skromne svakodnevnice.

Opća i poznata pravila ponašanja u određenim životnim situacijama utječu na slijed zbivanja, vrstu ponašanja ili pak ponavljanje ponašanja. Neka od njih propisana su običajem i tradicijom i čine obred koji pripada određenom kraju, obitelji, skupini lju-

¹² Tradicijska dječja igra gađanja jaja igrala se na sam Uskrs nakon ručka. Ova igra, kao i pljočkanje, doživjela je svoju revitalizaciju. Naime, unazad nekoliko godina na Uskrs se u Savičenti održava turnir Šćukanja jaja.

di. Blagdanski obredi imaju duboki smisao i emocionalno značenje. U njima sudjeluje većina jedne zajednice, prihvaća ih i/ili obnavlja. O pravilima koja vrijede u tim obredima se ne razmišlja, već se ona slijede i poštuju. Eventualne promjene koje nastaju izazivaju zbunjenost, naročito kod djece. Kada djeca poznaju dijelove obreda, ponašanje odraslih i svoju ulogu u njima, mogu shvatiti predvidljivost obreda. Upravo im ta mogućnost predviđanja i poznatost događaja daje osjećaj sigurnosti. Dodatni osjećaj sigurnosti stvara i spoznaja da u nekim dijelovima obreda mogu sami kreirati i izražavati svoje osjećaje kroz uloženi trud. To najčešće dolazi do izražaja u trenucima čestitanja i darivanja. Različiti sadržaji čestitki kao i osobnost djece prigodom čestitanja često budu nagrađivani od onih kojima su namijenjene.

S druge pak strane, darovi koje djeca dobivaju prigodom pojedinih blagdana ne ovise sasvim o njihovom trudu, već o imovinskom stanju obitelji.

Božićno vrijeme počinje 6. prosinca sa Sv. Nikolom, a završava 6. siječnja Befanom kako i kaže narodna izreka u Motovunu: *Giorno della Befania tutte le feste porta via*.¹³ Zbog blagdana koji najavljuju Božić, u ovom razdoblju češći su odlasci u crkvu, a djeca se posebno vesele jer je to vrijeme darivanja i intenzivnijeg druženja s obitelji. Ovome pridonosi i to što su tada školski praznici, a zbog zime imaju manje radnih obaveza.

U terenskom istraživanju obuhvaćeni su kazivači koji su rođeni i odrasli u središnjoj Istri hrvatskog i talijanskog govornog područja.¹⁴ Stoga su opisi pojedinih običaja i istih i/ili sličnih igara različiti. Postupci prilikom obilaska su isti, ali se razlikuju tekstovi koje djeca izgovaraju. Treba naglasiti i lokalne razlike ne samo u jeziku, već i u samom obredu koji se često razlikuje od sela do sela. Cilj mu je isti – izricanje dobrih želja i dobivanje darova.

Sv. Nikola

Sveti Nikola je poznat kao svetac koji daruje djecu i siromahe, a slavi se 6. prosinca. On je zaštitnik djece, pomoraca, djevojaka, siromaha, studenata, farmaceuta, pekara, ribara, zatvorenika, trgovaca, putnika i nekih gradova širom svijeta.

Običaj darivanja djece za Sv. Nikolu, prema riječima kazivača, u Istru dolazi iz susjednih zemalja. Oni su mišljenja da se to više prakticiralo u gradovima nego u selima, a svoju ekspanziju doživljava nakon rata. Po načinu darivanja smatra se najavom Božića i velikih blagdana.

Stariji kazivači iz ruralnih sredina smatraju da je darivanje za Nikolu nešto sasvim novo,¹⁵ dok u Motovunu ističu da se to prakticiralo još u vrijeme Italije. Tada se taj

¹³ Befana odnosi sve blagdane!

¹⁴ Motovun i okolica bili su pod vlašću Italije, te se ovdje govorilo talijanskim jezikom.

¹⁵ Uglavnom od Drugoga svjetskog rata pa nadalje, te da je to više bilo u gradovima jer je na selu bila siromaština pa roditelji nisu mogli darivati mnogobrojnu djecu.

blagdan obilježavao i u školi, jer bi ih taj dan ispod klupe dočekao sitan poklon – kakva vočka ili bombon. Djecu je darivala škola u suradnji s lokalnom zajednicom, a običaj se prakticirao do komunizma. Nakon toga tradicija darivanja održavala se uglavnom u obiteljima.

Kazivači,¹⁶ u čijim se obiteljima darivalo, ističu kako su željno čekali Sv. Nikolu. *A, mi smo bili sretni kad dođe Sv. Nikola. Smo ga čekali, ma odi spati, ako ne ideš spati on ne dođe – tako se govorilo djeci. On dođe, njega niko ne može videti. – dobili bi jabuke, naranče, lješnjake. Žbula – luk – zato jer plače – ono dijete koje se dosta plakalo dobilo bi luk od Nikole. Šiba od vrbe svezana crvenom vrpcom – moja mama je rekla – si bila zločesta i si dobila šibu. Na stol bi se stavio čisti tanjur na kojem Sv. Nikola ostavi darove. Reklo se da on dolazi kroz kamin.*¹⁷

Ovo je kazivanje izdvojeno stoga što kazivačica navodi da su za darove ostavljali tanjur na stolu. To su potvrdili i drugi stariji kazivači. Oni se slažu da je stavljanje čizmica u prozor novija pojava (nakon četrdesetih i pedesetih godina 20. st.), a kao objašnjenje za tanjur navode činjenicu da čizme jednostavno nisu imali.¹⁸

Da se do prije Drugoga svjetskog rata djecu nije baš darivalo, uglavnom zbog neimaštine, potvrdila je većina kazivača različitih generacija. Nakon rata, djeca u školi uče o Sv. Nikoli i od tada se to uvodi u obitelji kao dan kada se daruju djeca. U to vrijeme Sv. Nikola postaje samo Nikola.

Spominju se dvije varijante darivanja djece za Nikolu; djecu daruje Nikola sam ili bi ujutro u čizmi našli dar. U prvoj varijanti¹⁹ netko od ukućana (otac ili mlađi muškarac) obukao bi se u crveno, stavio umjetnu bradu i u vreći nosio po kućama darove djeci najčešće rodbini, ili bi se djeca okupila na jednome mjestu te bi ih darivao. Uz njega je išao i Krampus, zločesti pratitelj koji djeci dijeli šibe ili ugljen.

U Katunu Trviškom Nikolu ne prati Krampus, već se spominje Štriga²⁰ koja plaši djecu kako bi bila dobra.

U drugoj varijanti djeca se ne susreću s Nikolom već bi večer prije očistili *škornju*²¹ i stavili je u prozor te ujutro očekivali darove. Nikola dobroj djeci ostavlja jabuke, lješnjake, orahe ili naranču, a onima zločestima u čizmi se našla *baketinica*²² ili luk za one plačljive. Nikola i Krampus u jednu ruku koristili su roditeljima i kao odgojna metoda. Naime, ukoliko su djeca dobra, dobivaju poklone, a u suprotnom šibu kao opomenu. Stoga su se djeca posebno trudila u dane prije Sv. Nikole, a naročito kada je trebalo pripremiti čizme za prozor. Njih bi se čistilo do visokog sjaja.

¹⁶ Iz Motovuna i Karojbe.

¹⁷ N. F., Motovun, rođena 1923.

¹⁸ Isti podatak dobiven je u okolici Pazina i Beletić Brijega.

¹⁹ Podaci iz Kaldira i Karojbe.

²⁰ Od tal. Strega = vještica.

²¹ Dijalektalni naziv za čizmu.

²² Šiba ukrašena crvenom trakom.

Kazivači iz Cera, Barbana i Gologorice ističu da je darivanje djece za Nikolu sasvim nova pojava i da prije rata toga nije bilo.

Današnje darivanje djece za Sv. Nikolu znatno se razlikuje u posljednjih dvadesetak godina. Djeca puno očekuju od roditelja na taj dan jer ih je današnji način života, tj. potrošački konsumerizam na to navikao. U blagdansko vrijeme okruženi su primamljivim reklamama u svim medijima. Rijetko se u prozor stavljaju čizmice. Ako se i stavljaju, najčešće su to ukrasne vrećice u obliku čizme.

Dobra ruka/Buona man

Prvi siječanj nije blagdan, već dan kada se slavi početak Nove godine. Prijelaz iz jedne u drugu godinu uvijek je prilika za nadati se kako će Nova godina biti bolja od stare. Kako bi se to ostvarilo, poželjno je da netko uputi dobre želje i čestitke. U Istri se taj dan nije posebno slavio, tek možda pripremio malo bolji ručak, a u nekim gradovima organizirao se ples, zabava ili sl. Ipak, gledalo se na to tko će prvi čestitati Novu godinu. Sretnim znakom smatralo se ako je prvi čestitar muška osoba, a naročito ako je to muško dijete. Smatralo se velikom žalosti, ali i sramotom, za kuću u koju djeca ne bi došla čestitati.

Djeca su se oduvijek veselila tom danu, između ostalog i stoga što je to nakon Sv. Nikole bila nova prilika za dobivanje darova. Na osnovi terenskih istraživanja mogu se izlučiti dva načina darivanja djece za Novu godinu. Jedan je taj da se djeca, za razliku od darivanja za Sv. Nikolu, kada nije potrebno posebno se truditi da bi se dobio dar, za novogodišnje darivanje moraju udružiti i zajednički obilaziti kuće sumještana. Drugi, jednostavniji način je kada majke i/ili bake daruju djecu.

Prvi način čestitanja Nove godine, uza sakupljanje darova, počeo bi rano ujutro. Naime, oni koji bi došli čestitati među prvima, bolje su prolazili što se darova tiče. *Na Novo lito, rano u jutro, ko ste došla ranije ste dobila već, ko ne ste manje dobila.*²³ Petero do desetero djece okupilo bi se ispred nečije kuće i dogovorilo kuda će krenuti. Govorilo se da se ide nositi ili tražiti Dobru ruku ili Buona man.²⁴ Svatko je sa sobom ponio malu platnenu torbicu ili čarapu u koju bi sakupljao darove. *O kako ne, smo sa onom čarapom išli po selu. Imali bi čarapu ili neka kaneštra – ovako ko neka torbica od krpi se napravi – mora biti dugačka da nam dosta stane, a čarapa od mame ili tate, a ne naša malena. To smo išli za Novu godinu – Buon principio del Anno.*²⁵ Umjesto platnene torbice, moglo se nositi košaricu za sakupljanje darova. Kad bi došla pred kuću, djeca čestitari najprije su pozdravili domaćine s *Buon giorno, un principio del Anno*²⁶ ili *Danas je Novo lito, da nam date dobru ruku*. Zatim govore:

²³ A. I., Motovun.

²⁴ U području gdje se govorilo talijanski.

²⁵ R. S., Meloni.

²⁶ Talijansko govorno područje, Motovun i bliža okolica.

*Santolo mio diletto
Metti la man sul petto
Metti la man in casella
Paghi me la buona man.*²⁷

Druga je verzija čestitke:

*Santolo mio diletto,
Metti la man sul petto,
Ricordi ti da me
E della mia sorella.*²⁸

Uz ovaj tekst izricale su se i individualne želje za zdravlje i sreću ukućana u Novoj godini, što je ovisilo i o domišljatosti samih čestitara. Nakon toga domaćini bi djeci zahvalili i odgovarali sa: *za dobru ruku, za dobru ruku*. Pri tome ih darivaju lješnjacima, orasima, jabukama, bombonima i, rjeđe, novcem. Ove darove djeca su spremala u torbice, čarape ili košare i kretala dalje. *To ča smo dobili bi pojili, podilili, ako je bilo viška bi ponesli doma.*

U Katunu Trviškom ovaj običaj identičan je onome na Motovunštini. Razlika je u nazivu i tekstu koji su djeca izgovarala. Umjesto traženja *Dobre ruke*, djeca su govorila *idemo pobirati rišilo*.²⁹ Svatko je donio svoju *boršicu*³⁰ i krenuli su čestitati Novu godinu u grupi od četiri do šest.

Dolaskom pred kuću govorilo se:

*Dobro jutro, srićno Novo lito,
smo došli po rišilo
da bite i k litu!*³¹

Domaćini odgovaraju: *«Daj Bog da, da ste dobra dica!»*. Ovom čestitkom, osim izricanja želja za sretnu Novu godinu, djeca domaćinima žele ukazati da bi i iduće godine trebali biti darežljivi. Dolazak djece u kuću smatralo se sretnim i poželjnim. No, bilo je i kuća u kojima nije bilo djece. Spominje se jedna takva obitelj koja je djeci umjesto lješnjaka, jabuka i sl. dala krumpir. Za osvetu ona su time gađali zid te kuće i idućih godina su ih zaobilazili.

²⁷ *Kume moj ljubljeni; stavi ruku na prsa; stavi ruku u novčanik; (plati mi) daj mi za dobru ruku*. Ovakav tekst govorio se posebno kumovima i djedovima/bakama jer su djeca očekivala da će od njih dobiti i nešto novaca.

²⁸ *Kume moj ljubljeni; stavi ruku na prsa; sjeti se mene; i moje sestre*. Od domaćina se očekuje da bude darežljiv.

²⁹ Sakupljati darove – *rišilo*.

³⁰ Dijalektalni naziv za torbicu.

³¹ V.G., Katun Trviški.

Ovakav način darivanja djece za Novu godinu jednako je bio raširen u ruralnim i urbanim sredinama. Obično bi se najprije obišla rodbina i kumovi, a onda ostali. No, nisu sva djeca voljela ići u čestitare. Kao glavni razlog navodi se nelagoda i sram jer su se osjećali kao da prose. Naročito djeca iz malo bolje stojećih obitelji, dok su, nasuprot njima, djeca iz siromašnih obitelji to jedva dočekala kako bi dobila koji novčić ili slatkiš.

Drugi način darivanja djece za Novu godinu je taj da su majke i bake pekale slatka peciva/kolače u obliku ptice i time darivale djecu u kući, ali i onu djecu koja bi došla u kuću tog dana. Ovo potvrđuju i kazivači iz Cera, Barbana i Gračišća. Napominju da nije bilo nekih posebnih čestitanja Nove godine odnosno da nije bilo čestitara koji su išli po kućama i čestitali. Tek bi si ukućani međusobno i s rodbinom razmijenili dobre želje.

Djeca nisu išla u obilazak, već im se dalo *Dobru ruku* ujutro kad su se probudili. Izraz «dati dobru ruku» u ovom slučaju znači dati dar, poklon, a to je obavezno *tičo*,³² zatim orasi, lješnjaci, jabuke i sl. što se već imalo u kući. «*Za Novo lito smo jedan drugomu nosili lišnjake, jabuke, orihe ... to ča smo imali. U siromaščini, si poklonija, dar za dobru ruku, ča si ima.*» (Bijažić, 1999: 120)

La Befana, 6. siječnja

La Befana je talijanska legenda o dobroj vještici.³³ Slavi se na katolički blagdan Sveta tri kralja, 6. siječnja. U Istri je poznata i slavila se u područjima koji su bili pod utjecajem Italije te je postala dio tradicije.

Legenda koja se i danas govori djeci kaže: Tri su mudraca u potrazi za djetetom pokucala na vrata kolibe da pitaju za smjer. Otvorila im je starica s metlom. Nije znala tko su ti živopisno odjeveni muškarci i nije im znala dati upute kako da dođu do Isusa. Oni su joj zahvalili i ljubazno je upitali želi li krenuti s njima u potragu. Odbila je jer je imala previše kućanskih poslova. Kad su oni već poodmakli, osjetila je da je pogriješila i odlučila ih sustići. Tražila ih je, no nije ih uspjela naći. Propustivši priliku da pođe s njima, zaustavljala je svako dijete koje bi srela i davala mu mali slatkiš u nadi da je baš ono mali Isus. Sad svake godine na večer prije Sveta tri kralja kreće u potragu za Božjim djetetom. Zastaje u kući svakog djeteta i ostavlja dobrima slatkiše u čarapama koje su za to priredila, a zločestima grumen ugljena.³⁴

U Motovunu i okolici Befana je bila omiljena među djecom. Zanimljiva je zbog svog izgleda (stara vještica s dobrim osobinama), načina pojavljivanja i dolaska (leti na me-

³² Slatko pecivo u obliku ptice koje se radilo od tijesta kao za slatki kruh.

³³ Naziv vještice Befane potječe od grčkog naziva za blagdan Isusova rođenja: epifaneia, u doslovnom prijevodu pojavljivanje (Boga). Danas se ista riječ diljem zapadnog svijeta koristi za blagdan triju kraljeva, a u nas je prevedena kao Bogojavljanje.

³⁴ Preuzeto s: <http://www.shieldmaidens.org/Vhr/udruga/letak/befana.html>

tli) te darivanja, najčešće, slatkiša (kod siromašnijih to su ipak samo lješnjaci, orasi, jabuke i sl.). Od Befane se očekivalo da će donijeti darove pa su djeca večer prije (5. siječnja) vješala čarape nad *ognjišće*, tj. na napu, ili na prozor.

Na blagdan Sveta tri kralja djeca bi se obično okupila poslije podne na dvorištu ili ulici te se igrali uz pjesmicu o Befani. Svatko je sa sobom donio tri lješnjaka, oraha, bombona i sl. koje je dobio od Befane.

La Befana vien da notte

Con le scarpe tutte rotte

Con vestito alla Bebè

*Viva i tre Re.*³⁵

Djeca bi stajala u krugu, okretala se i kad su izgovorila stih *viva i tre re* bacala su u zrak darove što su ih držala u ruci. Onaj tko je bio spretniji pokupio bi više lješnjaka ili bombona. Igra se nastavljala sve dok su imali što bacati i sakupljati.

Osim za darivanje, Befana se koristila i za plašenje djece. Ako bi djeca bila nestašna, prijetilo im se da će ih ona odvesti daleko. *Befana je bila ona je plašila djecu, je bila grda stara, okola škola. Dan prije je došla po ulica ... Išla je po kuće.*³⁶

U pojedinim selima u unutrašnjosti Istre gdje se djeca nisu darivala za Befanu, ona je poznata kao starica koja može naškoditi djeci te se u tom značenju koristila kao način zastrašivanja. Sličnu ulogu ima i Štriga koja je zlonamjerna i također može naškoditi djeci, naročito ako ostanu vani po mraku.

Umjesto zaključka

Dječja kultura Istre zahtijeva još dodatnih istraživanja i analiza. S obzirom na malo zapisane građe na tu temu glavni su izvor informacija kazivači koji nam mogu prenijeti svoja znanja. Mnoge su igre danas gotovo nestale ili ostale tek u segmentima. Jedan od razloga tome je i drugačiji način života kako u gradu tako i na selu. Ruralne sredine gotovo da više nisu ruralne u pravom smislu riječi, jer danas djeca ne moraju raditi na polju i čuvati stoku. Djeca su više okrenuta individualnim igrama i igračkama ili računalima. Ipak, zahvaljujući pojedinim zaljubljenicima u starinu i zavičaj, obnovljene su tradicijske igre kao što je *pljočkanje* ili *hitat u jaje*. Njih doduše igraju odrasli, ali je i sve veći interes djece. S druge pak strane, darivanje djece u blagdansko vrijeme postaje tradicija kupovanja što većih i skupljih poklona koje najčešće nameću svakodnevni trendovi. Tako su jabuke, lješnjake, orahe i ostalo zamijenile Barbi lutke ili Ninje kornjače. Sami smisao čestitanja i izricanja dobrih želja polako gubi osobnu crtu s obzirom na slanje popularnih SMS-ova.

³⁵ E. M., Kaldir, *Befana dodi po noći, sa crvenim čarapama, u vesti kao Bebè, živjela tri kralja.*

³⁶ A.I., Motovun.

Literatura:

Bijažić, Marko. 1999. *Istarski narodni običaji i stari zanati*, C.A.S.H., Pula

Dukovski, Darko. 1997. *Svi svjetovi istarski*, C.A.S.H., Pula

Gabelica – Šupljika, Maja, Milanović, Mirjana, 1995. *Blagdani djetinjstva*. Zagreb: Školska knjiga

Ivetac, Just. 1984. «Igre i Igračke moga djetinjstva». *Franina i Jurina*, Kalendar, str. 178-9.

Margetić, Mirjana. 2006 – 2008, terenska istraživanja.

Mirković, Antonio. 2005. «Giocdi raccolti a Valle d'Istira», *Atti, vol. XXXV*

<http://www.glasistre.hr/?7dfc8ffd0b1819a2402936a061449b9f>, TS, 2669,,14796,,187333, 05.03.2009.

<http://www.hrvatskarijec.rs/source/index.php/Tko-je-sveti-Nikola.html>, 12.02.2009.

<http://www.shieldmaidens.org/Vhr/udruga/letak/befana.html>, 26.02.2009.

http://www.tounj.hr/index.php?subaction=showfull&id=1228839570&archive=&start_from=&ucat=&, 12.02.2009.